

66 prosent av innsatte har lav utdanning

Innsatt og utsatt

Innsatte i norske fengsler har dårligere levekår enn den øvrige befolkningen før de blir innsatt. En liten andel er i arbeid og utdanningsnivået er generelt lavere. Mange lever et økonomisk usikkert liv og har boligproblemer. Innsatte har også dårligere helse enn tilsvarende grupper som ikke sitter i fengsel. Alt i alt er det få innsatte som fra før ikke har problemer på noen sentrale levekårsområder. Dette kan ha konsekvenser for hvordan de vil klare seg i samfunnet når de blir løslatt.

I stortingsmeldingen «Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn» anerkjente regjeringen at livene man lever påvirker sjansen for å begå kriminalitet: «Dårlige levekår er dokumenterte risikofaktorer for tilbakefall til ny kriminalitet» (St.meld. nr. 37 (2007-2008), s. 173).

Undersøkelsen om innsattes levekår som ble gjennomført i 2014 (Revolv, 2015), kartla livet før fengsling, i fengsel og tanker om fremtiden. I denne artikkelen vil vi se hvordan levekårene til innsatte i fengsel på en rekke områder kan sammenliknes med resten av befolkningen. Det må samtidig påpekes at en direkte sammenlikning mellom personer i og utenfor fengsel kan være misvisende fordi fengselsbefolkningen har en annen alders- og kjønnsammensetning: 18 prosent av de innsatte er under 25 år, og 62 prosent er under 40 år. I den øvrige befolkningen er tilsvarende andeler 11 og 35 prosent.

Videre er hele 95 prosent av innsatte menn. For å sikre at resultatforskjellene mellom de innsatte og resten av befolkningen ikke skyldes demografiske kjennetegn, laget vi derfor en referansegruppe som gjenspeilte alders- og kjønnsammensetningen blant de innsatte som vi bruker som sammenlikningsgrunnlag i denne artikkelen. Dersom ikke annet er spesifisert, har vi hentet tallene for befolkningen som helhet fra Levekårsundersøkelse EU-Silc 2015.

Svak tilknytning til arbeidslivet

Arbeid er den viktigste inntektskilden for det store flertallet av befolkningen. Det er også en viktig kilde til sosial kontakt, identitet og selvfølelse. En svak tilknytning til arbeidsmarkedet kan derfor ha store konsekvenser for livet man lever. Kun 36 prosent av innsatte var i arbeid da de ble satt i fengsel. Dette er særlig lavt med tanke på at det store flertallet av innsatte er i yrkesaktiv alder. Nivået er klart lavere enn i referansegruppen, der 82 prosent var i arbeid i 2015.

Videre var det klare forskjeller blant dem som var i arbeid. En større andel av innsatte var midlertidig ansatt og jobbet deltid. Den svake arbeidstilknytningen kan komme av et svært lavt utdanningsnivå sammenliknet med den øvrige befolkningen. 66 prosent av innsatte hadde utdanning på ungdomsskolenivå eller lavere, mot 25 prosent i referansegruppen. Motsatt hadde kun 6 prosent av innsatte høyere utdanning, mot 30 prosent i referansegruppen.

Det er en klar sammenheng mellom utdanning og arbeid for innsatte. Kun 31 prosent av dem som hadde ungdomsskole eller lavere som høyeste fullførte utdanning, var i arbeid ved innsettelse. 45 prosent av innsatte med videregående eller høyere utdanning var i jobb. En større andel av innsatte med videregående eller høyere utdanning hadde også faste stillinger og heltidsjobber. Dette gjenspeiler situasjonen i den øvrige befolkningen, der sysselsettingen øker med utdanning (Revolv, 2016), men nivået blant innsatte er gjennomgående lavere.

Usikker boligsituasjon

Mangel på et fast bosted er et tegn på at man lever et ustabil liv. Dersom man ikke er sikker på at man har en seng å sove i, er det vanskelig å ha overskudd til å planlegge andre deler av livet.

Mathias Killengren Revold
er statsviter og rådgiver
i Statistisk sentralbyrå,
Seksjon for levekårsstatistikk.
(mathias.revold@ssb.no)

Omtrent én av tre innsatte verken eide eller leide en bolig da de tok fatt på fengselsstraffen. Kun 22 prosent bodde i en bolig de eide ved innsettelse, mens 46 prosent leide boligen. Dette er en klart lavere andel enn i referansegruppen, der 74 prosent eide og 23 prosent leide bolig. De 33 prosentene av innsatte som ikke hadde en fast bopel, omfatter 19 prosent som bodde hos venner eller familie, 10 prosent som bodde i en trygdebolig, hospits eller lignende og 4 prosent som ikke hadde noe sted å bo. Den siste gruppen inkluderer personer som bodde på gata.

Boligstandarden blant innsatte med et fast bosted var også dårligere enn i befolkningen for øvrig. Hver fjerde bodde trangt. Dette betyr at man har færre rom enn beboere i boligen, eller at man bor alene på ett rom. I referansegruppen bodde omtrent hver tiende trangt. Gjennomsnittlig antall kvadratmeter per beboer var også mindre enn gjennomsnittet i befolkningen, henholdsvis 50 og 58 m².

Stor andel med usikker økonomi

Ettersom en liten andel innsatte var i jobb, er det ikke overraskende at mange sa de var i en økonomisk situasjon der det var lite rom for uforutsette utgifter. Over halvparten, 55 prosent, av de innsatte sa at de ikke ville klart å betjene en uforutsett utgift på 10 000 kroner uten å måtte ta opp lån eller begå kriminalitet i året før de ble fengslet. 81 prosent av referansegruppen klarte å betjene en så stor uventet utgift.

En stor andel av de innsatte hadde økonomiske problemer før de ble satt i fengsel: 34 prosent mente det var vanskelig eller svært vanskelig å få endene til å møtes, og 23 prosent hadde ofte problemer med å klare løpende utgifter. Denne vanskelige økonomiske situasjonen er nok delvis et resultat av at en stor andel av innsatte hadde gjeld som det var vanskelig å betjene.

Gjeld er ikke nødvendigvis et stort økonomisk problem. Det lønner seg for eksempel ofte å ta opp boliggjeld for å kjøpe en bolig fremfor å leie. Studiegjeld kan gi muligheten til å skaffe kompetanse som er etterspurt på arbeidsmarkedet og dermed øke jobbsikkerhet og inntekter.

Blant innsatte er det relativt få som har denne typen gjeld. 13 prosent hadde boliggjeld og 24 prosent hadde studiegjeld. Det var derimot mange med gjeld som var vanskeligere å håndtere. 32 prosent hadde forbrukslån. 48 prosent hadde gjeld fra idømte bøter eller erstatning, og 17 prosent hadde gjeld til privatpersoner. Dette inkluderer illegal gjeld, som for eksempel narkotikagjeld. Slik gjeld kan medføre at mange går til en vanskelig økonomisk situasjon når de slipper ut av fengsel.

Hver femte har dårlig helse

Livet består av mer enn penger. For å få et samlet bilde av levekårene må vi også se på noen ikke-økonomiske kjennetegn, og få ting er viktigere enn god helse. God helse er et mål i seg selv, og den påvirker også andre områder av livet, som yrkesaktivitet og sosial kontakt. I undersøkelsen tok vi med både subjektive og mer objektive mål på helse.

21 prosent av de innsatte hadde dårlig eller svært dårlig helse, mens 60 prosent hadde god eller svært god helse. Unge menn, som er overrepresentert i fengselsbefolkningen, rapporterer generelt god helse. Helsetilstanden til en tilsvarende gruppe av den øvrige befolkningen er allikevel klart bedre. I referansegruppen rapporterte 4 prosent dårlig eller svært dårlig helse, og 84 prosent god eller svært god helse.

Blant innsatte var det også mer utbredt å ha en rekke symptomer på fysiske og psykiske lidelser. For eksempel sa 39 prosent av de innsatte at de hadde hatt smerter i kroppen i løpet av de siste tre månedene. I Levekårsundersøkelsen om helse 2012 rapporterte 18 prosent av referansegruppen slike plager. 27

Undersøkelsen om innsattes levekår 2014

264 innsatte i norske fengsler ble intervjuet fra oktober til desember 2014. De ble spurt om livet før straffen, livet i fengsel og tanker om fremtiden. Vareteksinnsatte, innsatte med utvisningsvedtak og innsatte under 18 år var ikke med i utvalget. Dette var oppfølging av en undersøkelse fra 2003 (Friestad og Skog Hansen, 2004), men på grunn av endringer i den statistiske metoden er ikke resultatene direkte sammenliknbare.

prosent av de innsatte hadde hatt hodepine eller migrene. I referansegruppen hadde 15 prosent hatt slike plager. Forskjellen er enda større når vi ser på symptomer på nedsatt psykiske helse; 39 prosent av innsatte hadde vært nedstemte eller deprimerte, og 25 prosent hadde hatt angst eller fobier. Motsatt hadde 8 prosent i den øvrige befolkningen opplevd å være nedstemt eller deprimert og 4 prosent hadde hatt angst eller fobier.

Den dårlige helsetilstanden til innsatte skyldes nok delvis at de på undersøkelsestidspunktet sitter i fengsel, noe som kan være psykisk og fysisk utmattende. Men 76 prosent av innsatte mente at helsen hadde forblitt uendret eller forbedret seg etter at fengselsoppholdet tok til, og dette tyder på at situasjon for mange var dårlig også før innsettelsen. At mange lovbrøtere har større risiko for å bli utsatt for vold og rusbruk, kan være med på å forklare dette.

27 prosent hadde blitt utsatt for vold i året før de ble satt i fengsel. Til sammenlikning hadde 3 prosent i referansegruppen vært utsatt for vold det siste året. Fengselsbefolkningen opplyser også om mer rusbruk enn den øvrige befolkningen rapporterte i undersøkelse om rusmidler og tobakk 2014. 34 prosent oppga at de drakk seg beruset ukentlig i året før innsettelsen, mot 3 prosent i referansegruppen. Et flertall, 56 prosent, hadde brukt narkotika i året før de ble satt inn. 27 prosent hadde tatt stoff med sprøyte minst én gang i løpet av livet.

Mange innsatte mangler nære venner

Kontakt med andre mennesker er et annet viktig levekårsaspekt. Under fengslingen er, naturlig nok, de innsattes sosiale kontakt begrenset. Den består enten av kontakt med andre innsatte og ansatte i fengsel eller av besøk fra venner og familie. Omtrent 60 prosent av de innsatte sa allikevel at de hadde noen å snakke med i fengsel, og omtrent like stor andel hadde hatt besøk i fengsel i løpet av de siste tre månedene. Det er allikevel viktig å ha venner eller familie som man kan stole på når man slipper ut.

Det store flertallet av innsatte hadde noen som står dem nær, og som de kunne snakke fortrolig med, men 12 prosent manglet en slik person. Dette er en klart større andel enn i den øvrige befolkningen. I referansegruppen manglet 3 prosent en slik nær venn. Vi ser også av svarene på andre spørsmål at et betydelig antall innsatte mangler nære relasjoner i livet: 14 prosent hadde ingen de kunne regne med ved personlige problemer, og 15 prosent manglet gode venner før innsettelsen. Denne gruppen mangler et nettverk som kan hjelpe dem når de slipper ut. Dette forholdet kan gjøre det vanskelig å komme i gang med et stabilt liv i frihet.

Opphopning av levekårsproblemer

Vi har altså sett at innsatte i fengsler har dårligere levekår enn den resterende befolkningen på en rekke områder. Noen sentrale funn er oppsummert i tabell 1. Når vi ser disse levekårsproblemene i sammenheng, ser vi et enda klarere bilde. Nesten alle innsatte i fengsler hadde levekårsproblemer på minst ett sentralt område.

Vi lager målet på levekårsproblemer ved å gi ett poeng for hvert av seks sentrale levekårsproblemer. Følgende aspekter inngår i indikatoren:

1. arbeidsledighet (var ikke i arbeid)
2. lav utdanning (ungdomsskole eller kortere som lengste fullførte utdanning)
3. boligproblemer (verken eier eller leier bolig)
4. økonomiske problemer (hadde ikke mulighet til å klare en uforutsett utgift på 10 000 kroner)
5. helseproblemer (dårlig eller svært dårlig selvrapportert helse)
6. mangel på sosial kontakt (har ingen som står en nær og som en kan snakke fortrolig med)

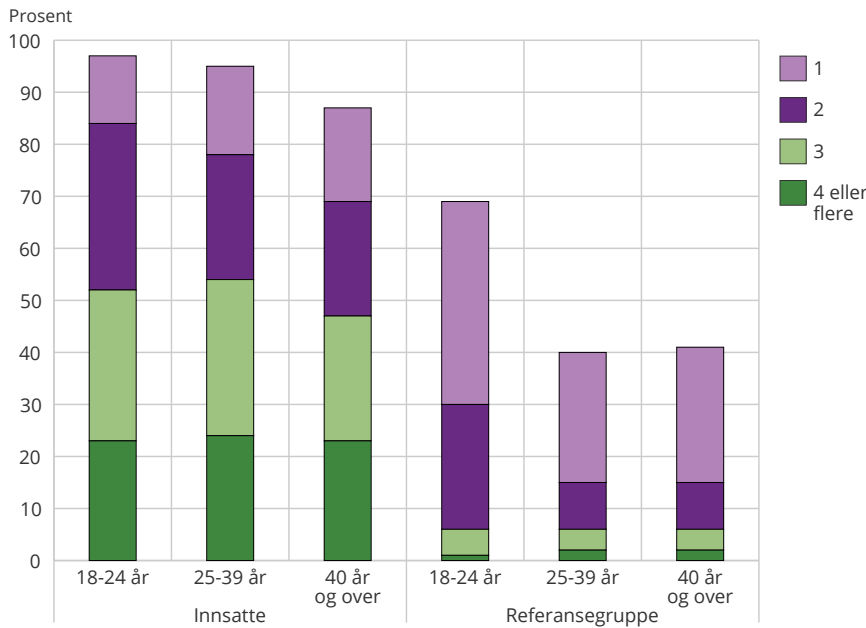
Det er altså mulig å få en skår fra 0 til 6.

Tabell 1. **Andel innsatte med ulike typer levekårsproblemer. Prosent**

	Innsatte	Referansegruppe
Ikke i arbeid	64	18
Lav utdanning	66	25
Verken eier eller leier bolig	32	4
Økonomiske problemer	55	19
Helseproblemer	21	4
Mangel på sosial kontakt	12	3

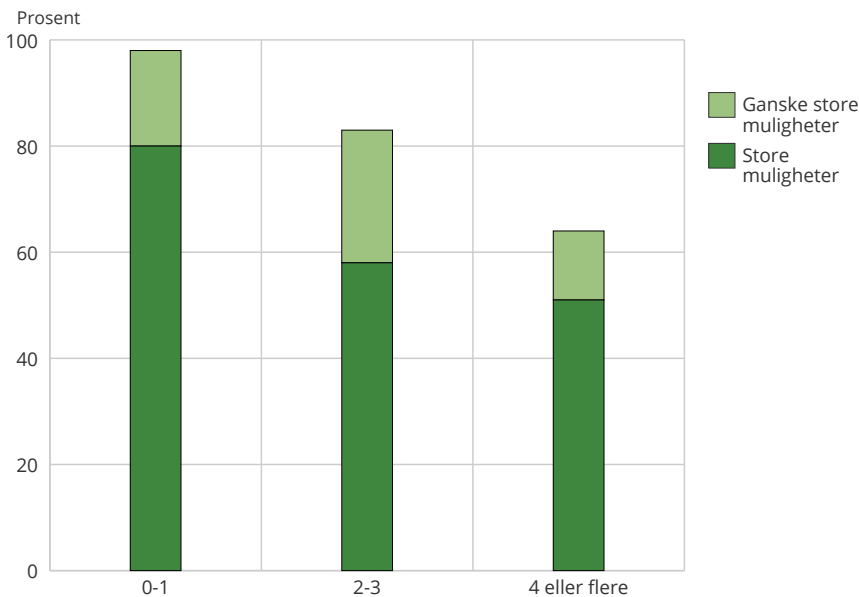
Kilde: Levekårsundersøkelsen blant innsatte 2014 og Levekårsundersøkelsen EU-Silc 2015.

Figur 1. Andel med levekårsproblemer, etter alder

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant innsatte 2014 og Levekårsundersøkelsen EU-Silc 2015.

Figur 2. Andel som tror det er store eller ganske store muligheter for at de klarer seg uten å begå nye lovbrudd etter løslatelsen, etter antall levekårsproblemer

Kilde: Levekårsundersøkelsen blant innsatte 2014.

Litteraturliste

- Friestad, C. og I. L. Skog Hansen (2004). Levekår blant innsatte (Fafo-rapport 429). FAFO.
- Revoll, M. (2015). *Innsattes levekår 2014 – Før, under og etter soning* (Rapporter 2015/47). Hentet fra: <http://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/innsattes-levekar-2014>
- Revoll, M. (2016). Økende sosiale forskjeller mellom utdanningsgrupper. Statistisk sentralbyrå. Hentet fra: <https://www.ssb.no/sosiale-forhold-og-kriminalitet/artikler-og-publikasjoner/okende-sosiale-forskjeller-mellom-utdanningsgrupper>
- St.meld. nr. 37 (2007-2008). (2008). *Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn* (kriminalomsorgsmelding). Oslo: Justis- og politidepartementet.

93 prosent av innsatte hadde levekårsproblemer på minst ett av disse områdene. I referansegruppen hadde 46 prosent ett problem eller mer. Det er også mer utbredt blant innsatte å ha problemer på svært mange levekårsområder. 51 prosent av de innsatte hadde tre eller flere av levekårsproblemene. 6 prosent av personene i referansegruppen hadde så mange levekårsproblemer (se figur 1).

Levekårsproblemer er aller mest utbredt blant de yngste innsatte. 96 prosent under 40 år har minst ett levekårsproblem, og 53 prosent har tre eller flere. I aldersgruppen over 40 år var disse andelenene på henholdsvis 88 og 47 prosent.

I den øvrige befolkningen er det også mer utbredt med levekårsproblemer blant de yngste, men nivået er gjennomgående lavere. 69 prosent av de yngste, som er under 25 år, har minst ett av problemene, mens andelen er på 41 prosent for personer over 25 år.

Andelen med flere levekårsproblemer er klart høyere i alle aldersgrupper blant de innsatte enn i den øvrige befolkningen. Det store flertallet av innsatte har levd et vanskelig liv.

Fremtidige lovbrudd?

Innsatte med mange levekårsproblemer har mindre tro på at de skal leve et lovlydig liv etter løslatelse. I alt 82 prosent mente det var store eller ganske store muligheter for at de ville klare seg uten å begå lovbrudd når de slipper ut av fengsel.

Innsatte med ett eller ingen av levekårsproblemene hadde mye sterkere tro på at de kunne leve et liv uten kriminalitet. I denne gruppen mente 98 prosent at det var store eller ganske store muligheter for at de ville leve lovlydig. Andelen faller til 83 prosent for innsatte med to eller tre av problemene og til 64 prosent for innsatte med fire eller flere (se figur 2). Dette underbygger påstanden om at det er viktig å sette levekår i fokus i forebyggingsarbeidet blant innsatte som løslates.